
Egy középkori asztrológiai önéletrajz, a *Nativitas* kiadása

Az 1990-es években fellendült az asztrológiatörténet kutatása, és az utóbbi két évtizedben szabályos verseny bontakozott ki a kutatók között a még kiadatlan forrásokért. Mi sem illusztrálja ezt jobban, mint az a tény, hogy az általam ismert asztrológiatörténeti szakirodalomból 1960–1990 között 15 szövegkiadás és 2 fordítás jelent meg, 1990–2020 között 32 szövegkiadás és 21 fordítás. Ennek a versenyfutásnak a terméke egy középkori flamand tudós, *Hendrik Bate van Mechelen* (1246–1310 u.) *Nativitas* című asztrológiai önéletrajzának szövegkiadása.

Hendrik Bate (latinul Henricus Batenus, az angol nyelvű szakirodalomban Henry Bate) a kevésbé ismert középkori szerzők közé tartozik. Jóval ismertebb személy Bate barátja, a híres XIII. századi fordító, *Willem van Moerbeke*, aki tudományos szövegeket fordított görögről latinra, többek között *Aphrodisziaszi Alexandrosz* kommentárját *Arisztotelész Meteorologikájához*, *Arisztotelész De caelo et mundóját* Szimplikiosz VI. századi kommentárjával, *Ptolemaiosz Tetrabibloszát* és talán a *Centiloquiumot* is, *Arkhimédész* műveit és a pszeudo-hippokratészi értekezést az asztrológiai orvoslásról, majd magát a *Meteorologikát*.

Barátjához hasonlóan elsősorban Hendrik Bate is a fordításai miatt ismert. Nagyrészt csillagászati és asztrológiai munkái maradtak fenn: írt egy értekezést az asztrolábiumról, csillagászati táblázatokat készített szülővárosa, Mechelen szélességére, illetve fennmaradt *Speculum divinorum* című munkája. Az asztrológiatörténet számára azonban azért jelentős a személye, mert lefordította a XII. századi zsidó asztrológus, *Abraham ibn Ezra* (1089/1092–1160 u.) asztrológiai enciklopédiáját ófranciára, majd a közvetítő nyelv segítségével

maga ültette át a műveket latin nyelvre. Bate első fordítása 1281-ben készült, az összes többi 1292-ben Orvietóban, ahol IV. Miklós pápa halála után az új pápa megválasztására várakozott. (1464-ben hasonló körülmények között született Rómában a később Mátyás király udvarában működő két asztrológus, *Johannes Regiomontanus* és *Marcin Bylica* vitája *Cremonai Gerhard* bolygómozgás-elméletéről.) A két dátum, 1281 és 1292 között, egészen pontosan 1281/1282-ben Bate megírta saját asztrológiai önéletrajzát, melyben személyiségét és életútját a születési horoszkópja, illetve az asztrológiai prognosztikai eljárások segítségével elemzi.

Az asztrológiai önéletrajz műfajának képviselői mind XIII. századiak, és mind az észak-francia, németalföldi területhez köthetők (Párizs, Amiens, Mechelen). A műfaj első képviselője a híres *Richard de Fournival* (1201–1260), aki 1239 előtt keletkezett művében azonban alig tesz többet, mint hogy felállítja a születési horoszkópját, és szemügyre veszi a legfontosabb prognosztikai utalásokat. Hendrik Bate műve a műfaj legteljesebb képviselője, és, ahogy a kötet egyik szerzője, *David Juste* hangsúlyozza, valószínűleg egyedülálló az egész világirodalomban. Bate követője egy 1285-ben keletkezett, névtelen asztrológiai önéletrajz, melyet korábban *Emmanuel Poulle* (1928–2011) nyomán *Robert Le Fèvre*-nek (vagy Febvre, a forrásokban Fabri, 1255–1308 u.), *IV. Fülöp francia király* és felesége, *navarrai Johanna* orvosának tulajdonítottak, ám a jelen szövegkiadásban David Juste vitába száll ezzel a nézettel, és *Saint-Cloud-i Vilmosnak*, egy kevésbé ismert asztrológus-csillagásznak tulajdonítja a szöveget. Tény, hogy az önéletrajzon kívül Robert Le Fèvre asztrológiai érdeklődésére nincs bizonyíték. A névtelen asztrológiai önéletrajz a legtöbb kéziratban együtt hagyományozódott Bate *Nativitasával*, így szinte bizonyos, hogy annak ihletésére készült. Az asztrológiai önéletrajz műfajára csak a XVI. században találunk újabb példákat – Juste *Nicolaus Gugler Prognosticonját* (1539) említi. Számos későbbi szerző közli vagy tárgyalja röviden a saját horoszkópját, például *Gerolamo Cardano* a *De vita propriában*,¹ vagy *Goethe* a *Dichtung*

1 A mű már magyar fordításban is olvasható: Girolamo Cardano: Életem. Ford., a bevezetőt és a magyarázatokat írta Magyar László András. Budapest : Gondolat, 2013. Horoszkópját a második fejezetben tárgyalja (17–19 o.).

*und Wahrheit*ban² (ez utóbbi példát Juste nem említi), és a XX. század elején keletkezett asztrológiatankönyvek szerzői gyakran közlik saját horoszkópjukat névtelen példaképletként, ám teljes asztrológiai önéletrajz egyedüli képviselője Bate *Nativitasa*.

A kötet szokatlan módon négy szerkesztő-szerző munkája: *Carlos Steel*, aki Willem van Moerbeke *Tetrabiblosz*-fordításának egyik szerkesztője;³ *Steven Vanden Broecke*, aki korábbi publikációiban a XVI. század eleji asztrológiai reformmal foglalkozott;⁴ és David Juste, a kortárs asztrológiatörténeti kutatás legjelentősebb alakja. Juste első jelentős vállalkozása az Ibériai-félsziget kora középkori asztrológiai műveinek (*Alchandreana*) feltárása volt;⁵ ezek a mágikus-asztrológiai egyaránt művek magukon viselik a latin és az arab asztrológia nyomát. Juste, akinek a kutatási horizontja a X. századtól *Keplerig* terjed,⁶ azóta nagyívű vállalkozásokba fogott bele: ő a szerkesztője a klasszikus *Catalogus codicum astrologorum Graecorum* (CCAG) sorozat⁷ mintárja elindított *Catalogus codicum astrologorum Latinorum* (CCAL) vállalkozásnak, melynek célja, hogy minden, latin nyelvű asztrológiai művet számbavegyen és azonosítson.⁸ Emellett Juste a vezetője a müncheni Ptolemaeus Arabus et Latinus

2 Johann Wolfgang von Goethe: Életemből. Költészet és valóság. [Ford. Szöllösy Klára.] [Budapest]: Magyar Helikon, 1965. 12.

3 Ptolemy's *Tetrabiblos* in the Translation of William of Moerbeke. Claudii Ptolemaei liber iudicialium. Ed. by Gudrun Vuillemin-Diem and Carlos Steel, with the assistance of Pieter De Leemans. Leuven: Leuven University Press, cop. 2015. (Ancient and Medieval Philosophy. Series 1; 19.)

4 Legismertebb monográfiája: Steven Vanden Broecke: *The Limits of Influence. Pico, Louvain, and the Crisis of Renaissance Astrology*. Leiden: Brill, 2003. (Medieval and Early Modern Science; 4.)

5 David Juste: *Les Alchandreana primitifs. Étude sur les plus anciens traités astrologiques latins d'origine arabe, Xe siècle*. Leiden [etc.]: Brill, 2007. (Brill's Texts and Sources in Intellectual History; 2.)

6 David Juste: *Musical Theory and Astrological Foundations in Kepler. The Making of the New Aspects*. In: Laurence Wuidar ed.: *Music and Esotericism*. Leiden; Boston: Brill, 2010. (Aries Book Series; 9.) 177–195.

7 *Catalogus codicum astrologorum Graecorum*. Bruxelles: H. Lamertin, 1898–1953. A sorozat az újabb kutatások eredményeképpen erősen revízióra szorul; főként a szöveges töredékek szerzőkhöz rendelése felülvizsgálandó.

8 Eddig két kötet jelent meg: David Juste ed.: *Catalogus codicum astrologorum Latinorum*. I–II. Paris: CNRS, 2011–2015. Az első kötet a müncheni Bayerische Staatsbibliothekban, a második a párizsi Bibliothèque nationale-ban fellelhető kéziratokat dolgozza fel.

projektnek, melynek célja a II. századi alexandriai tudós arab és latin nyelven fellelhető munkáinak kiadása.⁹ Továbbá *Charles Burnett*-tel karöltve *Juste* készíti az arab asztrológiai és csillagászati művek latin fordításainak teljes jegyzékét, az „új Carmody-t”.¹⁰ A legendás amerikai tudománytörténészhez, *Lynn Thorndike*-hoz (1882–1965) hasonlóan *Juste* is az asztrológiai irodalom teljességének feltérképezését célozza, és minden jel arra mutat, hogy munkássága ugyanúgy megkerülhetetlen lesz, ahogy *Thorndike*-é volt a saját korában. A három szerkesztőhöz negyedikként *Abraham ibn Ezra* asztrológiai műveinek kutatója és kiadója, *Shlomo Sela* csatlakozott, mivel *Bate* önéletrajzában számos helyen használja és idézi a zsidó asztrológus munkáit. A négy szerkesztő abban a szerencsés helyzetben volt, hogy a *Nativitas* egyik kéziratát már átírta a *dendermonde-i* bencés apátság időközben elhunyt könyvtárosa, a középkortudós *Emiel Van de Vyver* atya. A négy (öt) szerző együttműködése azt is illusztrálja, hogy az asztrológiai művek alapos vizsgálata olyan széleskörű ismereteket kíván (történelem, nyelvismeret, paleográfia, kodikológia, grafológia, csillagászat, asztrológia), ami még a legfelkészültebb kutató esetében is ritkán egyesül egy személyben.

A *Nativitas*nak öt teljes és négy részleges kézírata maradt fenn, így a szöveg hagyományozódása nagy biztonsággal rekonstruálható. Egy tizedik, 1937-ben még elérhető amerikai kézirat jelenleg ismeretlen helyen található, valószínűleg elveszett. A kéziratok közül öt is itáliai, ami arra utal, hogy *Bate Nativitasa* a XV. században közkézen forgott Észak-Itáliában. *Giovanni Pico della Mirandola* (1463–1494) is ismerte a szöveget, híres *Disputationes adversus astrologiam divinatricem* (1496) című, posztumusz megjelent asztrológia-ellenes művében egy helyen név szerint említi is a szerzőt. *Pierre d'Aillyt* követve *Simon de Phares* és *Pico* is azt állítja, hogy *Bate Nagy Szent*

9 További információ és eddigi eredményei a <https://ptolemaeus.badw.de/start> honlapon.

10 Az arab asztrológiai és csillagászati művek latin fordításairól szóló klasszikus szakirodalom *Francis J. Carmody: Arabic Astronomical and Astrological Sciences in Latin Translation. A Critical Bibliography.* Berkeley ; Los Angeles : Univ. of California Press, 1956. volt. A mindenki által használt és idézett mű azonban sok pontatlanságot és tévedést tartalmaz, és mára teljesen elavult.

Albert tanítványa volt, ez azonban kronológiai és életrajzi okokból valószínűtlen.

A könyv első fejezete a kéziratokat veszi számba, majd Steel és Vanden Broecke a Hendrik Bate életútjából ismert tényeket foglalja össze. Ezek, illetve a *Nativitas* utalásai alapján világossá válik, hogy Bates megélhetése teljes egészében attól függött, hogy a patrónusok és egyéb hatalmasságok közbenjárásával milyen egyházi javadalmakat tud kiharcolni maga számára a királyi udvarban. Ezt követi Bate írásainak és fordításainak Juste által összeállított jegyzéke. A negyedik és ötödik fejezet a *Nativitast* mint asztrológiai önéletrajzot vizsgálja belső összefüggéseiben (Vanden Broecke) és irodalmi kontextusában (Juste). Az ötödik fejezet végén Juste a Bate által idézett asztrológiai források listáját állítja össze. A *Nativitas* különlegessége, és ez a listából is kitűnik, hogy Bate a saját korában elérhető asztrológiai irodalom teljességét ismerte – szinte azt kell nagyítóval keresnünk, hogy mit nem ismert. Ahogy Juste hangsúlyozza, a korábbi és későbbi évszázadokban is alig találunk olyan tudóst, aki ilyen alaposan ismerte volna a középkori Európában elérhető latin és héber asztrológiai-csillagászati irodalmat. A hatodik fejezetben Shlomo Sela magyarázza meg, hogy Bate miért bontotta Abraham ibn Ezra személyét három részre, három külön szerzőnek tulajdonítva a zsidó asztrológus műveit. A hetedik fejezetben Vanden Broecke a Bate által használt asztrológiai technikák magyarázatával segíti a csillagjósolásban járatlan olvasót. Ezt követi a tényleges szövegkiadás. Bate az asztrológiai házak sorrendje szerint strukturálja írását.¹¹ A szövegkiadásban a Bate által hivatkozott szerzők és tekintélyek félkövérrel vannak szedve, így vezetve az olvasó szemét. A

11 Bate a házak sztenderd középkori jelentését használja: az 1. ház jelenti a születést magát, a 2. ház a pénzügeit, a 3. ház a testvéreket, a 4. a szülőket, az 5. a szerelemmel és szexualitással kapcsolatos kérdéseket, a 6. az egészség és betegség témakörét, a 7. a külvilággal való mindennemű kapcsolatot. A 8. a halálról ad felvilágosítást, a 9.-hez tartozik a vallás, a tudomány és a külföldi utazások területe. A 10. az életben elért méltóságokat mutatja, a 11. a szerencsét és a támogatókat, a 12. az ellenségeket.

Bate nem minden háznak szentel azonos teret a *Nativitasban*: a mű legnagyobb részét az 1. ház elemzése adja, míg a halállal kapcsolatos kérdések épp csak említésre kerülnek az írás végén.

szerkesztők az előszóban sajnálatukat fejezik ki, hogy egyelőre nem tudták angol fordításban is az olvasó rendelkezésére bocsájtani ezt az érdekesítő forrást.

A kiadást kísérő történelmi elemzés sokat profitált David Juste alapos munkájából és elképesztően széles kéziratismeretéből. Juste nem csak a különböző művek azonos kéziratokban történő együttes hagyományozódásából von le következtetéseket, hanem az Európa tucatnyi pontján található különböző kéziratokban olvasható lapszéli jegyzetek, illetve azok kézírásának elemzésével rekonstruálja a Bate és két másik francia tudós-asztrológus, *Limoges-i Péter* (1240 k.–1306) és Saint-Cloud-i Vilmos kapcsolatát.

A *Nativitas* kritikai kiadása nemcsak alapos, igényes és informatív, hanem egyben szórakoztató és élvezetes olvasmány, amit szövegkiadásról ritkán lehet elmondani. Az asztrológiatörténet művelőinek, a középkori francia csillagászat kutatóinak és a latin irodalmi kuriózumok kedvelőinek elengedhetetlen olvasmány.

The Astrological Autobiography of a Medieval Philosopher. Henry Bate's *Nativitas* (1280–81). (Egy középkori filozófus asztrológiai önéletrajza. Hendrik Bate *Nativitasa*, 1280–81.) Ed. by Carlos Steel, Steven Vanden Broecke, David Juste, Shlomo Sela. Leuven : Leuven University Press, cop. 2018. (Ancient and Medieval Philosophy. Series 1 ; 17.) XI, 290 o.

Veszprémy Márton